

ЎТМИШГА НАЗАР

4 - МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

СПЕЦИАЛЬНЫЙ ВЫПУСК - 4

LOOK TO THE PAST

SPECIAL ISSUE - 4

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

«Ўтмишга назар» илмий журнали таҳририй маслаҳат кенгаши
редакционный совет научного журнала «Взгляд в прошлое»
Editorial board of the scientific journal Looking into the past

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Зияева Доно Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори, Телави
давлат университети, Грузия

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчехра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори, Телави
давлат университети, Грузия

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети, Қозоғистон

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Рахмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Гоффоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат тиббиёт институти

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қариш муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
профессор, Телави давлат
университети, Грузия

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Республикаси
Фанлар академияси

Джоробекова Айнуэр Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Дипломатия академияси,
Қозоғистон Республикаси

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Санпова Камола Давляталиевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Россия ФА, Санкт-Петербург
Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алина Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор
Давлат тарихи институти, Қозоғистон

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор
Ал-Фаробий номидаги Қозоғистон
Миллий университети, Қозоғистон

Хайдаров Муродилла Махмуталиевич
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон миллий университети

Алиева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

Талапов Бахриддин Алижанович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Наманган давлат университети

Одилов Абдор Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

1. Доно Зияева ЭРОН САФАРНОМАЛАРИ ВА МЕМУАР АСАРЛАРИ ТАРИХИЙ МАНБА СИФАТИДА.....	6
2. Санобар Шадманова ЎЗБЕКИСТОН ШАҲАРЛАРИ КЛАССИФИКАЦИЯСИ ВА ТИПОЛОГИЯСИ (1917-1941 ЙИЛЛАР).....	13
3. Надира Маҳкамова ЎРТА ОСИЁ МИЛЛИЙ-ҲУДУДИЙ ЧЕГАРАЛАНИШ МАСАЛАСИНИНГ СОВЕТ ДАВРИ АДАБИЁТЛАРИДА АКС ЭТИШИ.....	20
4. Қаҳрамон Алманов ИЛК ЎРТА АСРЛАР УСТРУШОНА ТАНГАЛАРИ.....	29
5. Шахноза Абдурахимова 1985-1991 ЙИЛЛАРДАГИ АҲОЛИ МУРОЖААТЛАРИДА СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ТИЗИМИНИНГ АКС ЭТИШИ.....	39
6. Zebiniso Axmedova OLIMLARNING AHMAD DONUSH IJODI VA FAOLIYATIGA QARASHLARI.....	47
7. Гулчеҳра Аҳмедова СУРХОНДАРЁ БАХШИЛАРИ.....	54
8. Komiljon Arziyev SHIMOLIY-BAQTRIYA MOZOR-QO`RG`ONLAR O`RGANILISH TARIXI (eramizdan avvalgi II asrlar oxiri va eramizning III asrlariga).....	59
9. Мансур Бойсариев ДИАСПОРА ТУШУНЧАСИНИНГ ИЖТИМОИЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАР КЕСИМИДА РИВОЖЛАНИШ ТАРИХИ.....	65
10. Шерзод Баҳранов РОССИЯНИНГ ЎРТА ОСИЁ БИЛАН ҚЎҚОН ОРКАЛИ ОЛИБ БОРГАН ЧОЙ САВДОСИ ТАРИХИДАН (XIX-аср охири ва XX-аср бошларида).....	74
11. Феруза Бобожонова БУХОРО АМИРЛИГИДАГИ МАДРАСАЛАРНИНГ ҚУРИЛИШИ, МОДДИЙ-ХЎЖАЛИК ТАЪМИНОТИ ВА ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ МАСАЛАЛАРИ.....	80
12. Назокат Бозорова СУРХОНДАРЁЛИКЛАРНИНГ ФРОНТ ВА ФРОНТ ОРТИДАГИ ЖАСОРАТИ.....	94
13. Шербек Ёдгоров МИСРДАГИ ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ МУАММОЛАРНИНГ ДИНИЙ ЭКСТРЕМИЗМ ВА РАДИКАЛИЗМНИНГ ЁЙИЛИШИГА ТАЪСИРИ.....	100
14. Бехзод Исабеков СУЮРЛИТЕПА ЁДГОРЛИГИ ТЎҒРИСИДА МУЛОҲАЗАЛАР.....	108

15. Дилфуза Исмоилова, Нор Бердиев XIX АСР ОХИРИ - XX АСР БОШЛАРИДА ТУРКИСТОН ЎЛКАСИДА КОНЧИЛИК ВА МЕТАЛЛУРГИЯ ТАРИХИДАН.....	113
16. Фарходжон Исматуллаев ЕВРОПА ИТТИФОҚИ БИЛАН ҲАМКОРЛИК – ЎЗБЕКИСТОН ТАШҚИ СИЁСАТИНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИДАН БИРИ СИФАТИДА.....	121
17. Руфина Каюмова ЎЗБЕК ЖАНГЧИЛАРИНИНГ ЖАСОРАТЛАРИ УРУШ ДАВРИ ХАТЛАРИ САТРАЛАРИДА.....	129
18. Oybek Klichev, Nishona Hasanova SITORAI MOXI XOSA MUZEYI BINOLARINING TUZILISHI.....	135
19. Хушнудбек Мамадалиев ФАРҶОНА ВОДИЙСИДА “ЯНГИ ШАҲАР” ЛАРНИНГ ПАЙДО БЎЛИШИ ВА УЛАРДАГИ ЎЗГАРИШЛАР.....	141
20. Erkinjon Maxmudov BXSR HUKUMATINING VAQF MULKLARIGA BO’LGAN MUNOSABATI.....	152
21. Темур Мўминов ИБРОҲИМ МЎМИНОВ ПОРТРЕТИГА ЧИЗГИЛАР.....	157
22. Ғайратхон Мухтаров ЧОТҚОЛ ТОҒ ТИЗМАСИ ПЕТРОГЛИФЛАРИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ.....	166
23. Жамшид Перемкулов СОВЕТ ДАВРИДА САНОАТ ШАҲАРЛАРИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ СИЁСАТИ ВА УНИНГ ОҚИБАТЛАРИ (ТОШКЕНТ ВИЛОЯТИ МИСОЛИДА).....	173
24. Зафар Раҳманов ЧУСТ ЎТРОҚ ДЕҲҚОНЧИЛИК МАДАНИЯТИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА ВОҲА ЖОЙЛАШУВ ТИЗИМИНИНГ БОШЛАНИШИ.....	183
25. Элёр Раҳмонов ФАРҶОНА ВОДИЙСИДА КАМ ТАЪМИНЛАНГАН ВА ЁШ ОИЛАЛАРНИ ИЖТИМОИЙ ҲИМОЯЛАШ ЖАРАЁНИ.....	191
26. Зокир Рустамов 1920-1930 ЙИЛЛАРДА ЎЗБЕКИСТОН, ТУРКИЯ ВА ЭРОНДА АМАЛГА ОШИРИЛГАН ИЖТИМОИЙ-МАДАНИЙ ИСЛОҲОТЛАР.....	199
27. Azamat Sanakulov MARKAZIY OSIYODA SIYOSIY JARAYONLARDAGI XALQ DIPLOMATIYASINING AHAMIYATI VA O’RNI.....	205
28. Нодир Сафаров РОССИЯ-БУХОРО АЛОҚАЛАРИНИНГ ХОРИЖИЙ ТАРИХШУНОСЛИГИ ТАҲЛИЛИ.....	213

29. Анора Тоғаева ЎЗБЕКИСТОН ШАҲАРЛАРИДА СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ТИЗИМИ: АҲВОЛИ ВА МУАММОЛАРИ (1950-1980 йиллар).....	219
30. Фарход Усманов 1920-1930 ЙИЛЛАРДА ЎЗБЕКИСТОНДА БОЛАЛАР ҚАРОВСИЗЛИГИ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР.....	226
31. Икромжон Умаров БАДАШ – КЎҲИТАНГТОҒ ҚИШЛОҚЛАРИ АҲОЛИСИНИНГ ҚАДИМИЙ МУСИҚИЙ САНЪАТИ.....	238
32. Гулнора Фарманова Н.И.ВЕСЕЛОВСКИЙ ВА УНИНГ АФРОСИЁБДАГИ АРХЕОЛОГИК ИШЛАРИ (АРХЕОЛОГИК ТАДҚИҚОТ УСУЛЛАРИНИНГ БИРЛАШИШ ТЎҒРИСИДА).....	245
33. Madina Chorieva XX-XXI ASRLAR TARIXSHINOSLIGIDA SO'NGGI MANGIT AMIR SAYID OLIMXON.....	250
34. Шахло Хусанова БУЮК ИПАК ЙЎЛИДАГИ МИНГТЕПА ШАҲРИ.....	255
35. Фурқат Тошбоев, Наргиза Каримова УСТРУШОНАНИНГ ҚАДИМГИ ШАҲАРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ БУЮК ИПАК ЙЎЛИ САВДОСИДАГИ ЎРНИ.....	261

ЎТМИШГА НАЗАР ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ LOOK TO THE PAST

Фуркат Эшбоевич Тошбоев,

тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент,
Жиззах давлат педагогика институти
Тарих ва уни ўқитиш методикаси кафедраси
furqat7312@mail.ru

Наргиза Икромовна Каримова,

Жиззах давлат педагогика институти
Тарих ва уни ўқитиш методикаси
кафедраси ўқитувчиси
nargiz_82_88@mail.ru

УСТРУШОНАНИНГ ҚАДИМГИ ШАҲАРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ БУЮК ИПАК ЙЎЛИ САВДОСИДАГИ ЎРНИ

For citation: Furkat E. Toshboev, Nargiza I. Karimova, ANCIENT CITIES OF USTRUSHANA AND PLACE IN THE TRADE ON THE GREAT SILK ROAD. Look to the past. 2020, Special issue 4, pp.261-267

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2020-SI-4-35>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада қадимги савдо ва айирбошлаш усуллари ўрганиш жараёнида хом ашё манбаларини ривожлантириш ва турли қадимги қишлоқ хўжалиги минтақалари ва ҳудудлардаги аҳоли пунктларини ўрганиш аҳамияти, қадимги савдо йўллари шаклланишида чорвадор қабилаларининг анъанавий ҳаракатланиш йўллари ва мавсумий кўчишлари катта таъсир кўрсатганлиги келтирилган.

Калит сўзлар: Андронova жамоалари, Бенакет, Арсубоникат, Куркат, Ғазак, Фағкат, Собот, Зомин, Дизак, Нужкат, Ибн Хурдодбек.

Фуркат Эшбоевич Тошбоев,

доктор философских наук, доцент,
Джизакский государственный педагогический институт
Кафедра методика преподавания истории
furqat7312@mail.ru

Наргиза Икромовна Каримова

Джизакский государственный
педагогический институт, преподаватель,
Кафедра методика преподавания истории
nargiz_82_88@mail.ru

ДРЕВНИЕ ГОРОДА УСТРУШАНЫ И МЕСТО В ТОРГОВЛЕ НА ВЕЛИКОМ ШЕЛКОВОМ ПУТИ

АННОТАЦИЯ

В статье приводятся сведения об освоения сырьевых источников и изучения поселений в различных древних земледельческих регионах и территориях, развитие торговли и обмен товаров, традиционные маршруты передвижения и сезонные переселения, процесс развития скотоводческих племен оказавшие большое влияние в развитии новых торговых путей.

Ключевые слова: Андроновская культура, Бенакет, Арсубоникат, Куркат, Газак, Фагкат, Собот, Замин, Дизак, Нужкат, Ибн Хурдодбек.

Furkat E. Toshboev,

Doctor of Philosophy, dotsent,
Jizzakh State Pedagogical Institute,
Department of methods of teaching history
furqat7312@mail.ru

Nargiza I. Karimova,

Jizzakh State Pedagogical Institute,
Lecturer. Department of methods of teaching history
nargiz_82_88 @ mail.ru

ANCIENT CITIES OF USTRUSHANA AND PLACE IN THE TRADE ON THE GREAT SILK ROAD

ABSTRACT

The article provides information on the development of raw materials and the study of settlements in various ancient agricultural regions and territories, the development of trade and exchange of goods, traditional routes of movement and seasonal resettlement, the process of development of pastoralist tribes that had a great influence on the development of new trade routes.

Index Terms: Andronov culture, Benaket, Arsubonikat, Kurkat, Gazak, Fagkat, Sobot, Zamin, Dizak, Nuzhkat, Ibn Khurdodbek.

1 Долзарблиги:

Ушбу мақолада инсоният цивилизацияси тарихида турли ўлкалар ўртасидаги иқтисодий-маданий муносабатларнинг ривожланиши батафсил келтирилган. Бундай алоқаларнинг амалга ошишида халқаро транзит ва маҳаллий аҳамиятга эга бўлган йўлларнинг ўрни катта бўлганлиги борасида тадқиқотлар келтирилган. Сўнгги йилларда бутун дунёда Буюк Ипак йўли тарихини ўрганиш ва қадимги халқлар ўртасидаги иқтисодий, сиёсий ва маданий алоқаларни тадқиқ этишга қизиқиш кучайиб бормоқда.

Қадимги савдо ва айирбошлаш усуллари ўрганиш жараёнида хом ашё манбаларини ривожлантириш ва турли қадимги қишлоқ хўжалиги минтақалари ва ҳудудлардаги аҳоли пунктларини ўрганиш катта аҳамиятга эга. Қадимги савдо йўллари шаклланишида чорвадор қабилаларининг анъанавий ҳаракатланиш йўллари ва мавсумий кўчишлари катта таъсир кўрсатган. Бу йўллар жуда қадим тарихга эга бўлиб, неолит даври жамоалари ва бронза даврида шаклланган йўллар ва Евроосиё даштларида яшовчи туркий халқлар (Андроново жамоалари) нинг жанубий минтақаларга кириб бориши билан халқаро аҳамият касб эта бошлаган.

Тарихий асарларда келтирилган маълумотларга кўра, Буюк ипак йўли фаолиятдан анча олдин Қадимги Шарқ ва Ўрта Осиё ҳудудларида ўзаро алмашинув йўллари мавжуд бўлган[1], йўлларнинг пайдо бўлиши, шаклланиши ва ривожланишига таъсир кўрсатган омиллар орасида иқтисодий (товар айирбошлаш ва савдога бўлган эҳтиёж), географик (унумдор воҳа, ўтга бой яйловлар, сув манбаларининг мавжудлигига ва бошқаларга қараб йўл қурилиши), сиёсий (карвонлар ўз ҳудудидан ўтган қабилалар ёки давлатларнинг тинчлик ёки жангари табиати) масалалар биринчи ўринда туради. Археологик ва тарихий ёзма манбаларнинг таъкидлашича, Ўрта Осиё ҳудудидаги Хоразм, Бактрия, Марғиёна, Суғдиёна,

Фарғона, Чоч каби тарихий-маданий вилоятлар ўртасида илк даврларданок турли хилдаги маданий алоқалар шакллланган. Улардан Чоч ва Фарғонани Суғд ва ундан жанубдаги ўлкалар билан боғлашда Уструшонанинг ўрни катта бўлган.

Мил. авв. VI-IV асрларда Эрон аҳамонийлари йўлининг бир тармоғи Кичик Осиё шаҳарларини ҳамда Ўрта Ер денгизи бўйидаги Эфес, Сарди шаҳарларини Эроннинг марказларидан бири – Суза билан боғлаган бўлса, яна бир тармоғи Эрон-Бактрия орқали Суғдиёна, Тошкент воҳаси ва Қозоғистон ҳудудларидан ўтиб Олтойгача борган. Тарихий адабиётларда бу йўл – «шоҳ йўли» деб аталади. Эски Ховос ёдгорлигида олиб борилган археологик тадқиқотлар натижасида, мил. авв. V-IV асрларга оид меъморий қолдиқлар ўрни аниқланган[2], бу ёдгорлик Самарқанддан шарққа йўналган йўлнинг чорраҳасида жойлашган.

Ундан бир тармоқ Ховосдан Куркат орқали Хўжанд ва Фарғонага, иккинчи тармоқ қадим Чочга олиб борган. Чоч йўналишида иккита йўл бўлган, бири нисбатан узокроқ, лекин хавфсиз йўл – тўғри Сирдарё кечувидан сўнг шимолга, Бенакет (Шоҳрухия) шаҳрига ва ундан эса, Харахкентга ва кейин Чоч пойтахти Бинкетга борган. Иккинчи йўл қисқа дарёдан ўтмасдан, унинг чап қирғоғи бўйлаб, ўрта асрларда Хушкет деб номланган ҳозирда Сайхунобод туманининг Нурота ёдгорлигига бориб, сўнгра кечувдан Бенакет (Шоҳрухия)га ўтилган. Бу Эски Ховос ёдгорлиги Фарғона, Чоч ва Суғдда савдо йўналишлари чорраҳасидаги қулай ва муҳим манзил вазифасини бажарганлигини кўрсатади.

Эски Ховосдаги маданий қатламларнинг қуйи қисмидан олинган сопол бўлаклари Фарғона водийсидаги Эйлатон маданиятида қайд қилинган топилмаларга ўхшаш бўлиб, улар тадқиқотчилар томонидан мил. авв. V-IV асрларга тааллуқли эканлиги айтиб ўтилган. Бундан кўриниб турибдики, қадимги даврларда бу ерда истиқомат қилган аҳоли билан қўшни ҳудуддаги жамоалар ўртасида маданий алоқалар фаол кечиб, манзилгоҳнинг «шоҳ йўли» фаолиятда бўлган даврда мавжуд бўлганлигини кўрсатади[3], кейинги манбада Араб сайёҳи, Абул-Қосим Муҳаммад ибн Ҳавқалнинг ёзишича, Уструшонада обод ва кўркем шаҳарлар кўп бўлган. "... унга қуйидаги шаҳарлар қарашли: Арсубоникат, Куркат, Ғазак, Фақат, Собот, Зомин, Дизак, Нужкат, Харқона. Булар Уструшонанинг шаҳарларидир [4], ушбу шаҳарнинг бошқа ўлкалар билан савдо-иқтисодий алоқалари кўплаб мамлакатларнинг ривожига катта таъсир кўрсатган. Яна бир шаҳарларидан бири Зомин ҳисобланиб, у бош шаҳар Бунжикатдан кейин иккинчи бўлиб тилга олинади [5], Зомин шу рустоқнинг бош шаҳри бўлиб, у Фарғона билан Суғдни боғловчи катта қарвон йўли ёқасида, тоғ олди ўлкасида жойлашган.

Бу ҳақида ибн Ҳавқал "У Фарғонадан ас-Сўғдга олиб боровчи йўлда жойлашган унинг бошқа номи Савсанда. У ерда эски шаҳар ҳам бор, лекин у хароба ҳолатида. Бозорлар, жоме масжиди ва аҳолисининг ҳаммаси Савсандага кўчирилган. Бу янги шаҳар атрофида девор йўқ. У Бутун ас-Сўғддан Фарғонага кетаётган йўловчиларнинг тўхтов еридир. Унда оқар сувлар, боғлар, тоқзорлар ва экинзорлар бор" [6] деб маълумот беради. Зоминга кўплаб сайёҳ ва савдогарлар тўхтаган. Улар Хитойдан то, аҷам ва араб мамлакатларигача бўлган ўлкалардан бўлиб, турли хил товар, молу-матох ва зирварлар олиб келишган. Зоминда оқар сув, боғ, узумзор, буғдойзорлар ва чорва моллари кўп бўлган. IX асрда яшаб ўтган ал – Ёқубийнинг ёзишича, "Зомин ва унинг атрофида кўплаб работлар фаолият кўрсатган". Ибн Хурдодбех эса, бошқа замондошлари каби фақатгина Зомин шаҳри ва унга тегишли масофаларни эмас, балки, Зоминнинг географик хусусиятлари, шаҳар тарихи ҳақида ҳам қисман бўлсада маълумот беришга ҳаракат қилган. Унинг ёзишича "Зомин аш-Шош, Фарғона ва турклар ўлкасида олиб боровчи йўллар кесишган чорраҳада жойлашган [7], деган маълумотлар келтирилган.

Уструшонанинг яна бир шаҳри, Дизакнинг тарихий ҳудуди ҳозирги маъмурий бўлинишлар бўйича, тахминан Жиззах шаҳри ва тумани ҳудудига тўғри келади. У шимоли-ғарбий Уструшонанинг энг чеккасида, қўчманчилар дашти билан чегарада жойлашган. Дизак аҳолиси зич жойлашган шаҳар бўлиб, кўп сонли уйлари, бозорлари, боғлари, мусофир ва савдогарлар учун қарвонсаройлари билан машҳур бўлган. Ўрта аср тарихчи – географлари

Ибн Ҳавқал, ал- Истаҳрий, ал- Муқаддасийларнинг ёзишларида, – “Дизак текисликда (жойлашган) шаҳар. Унинг ёнида Фанкон номли рустоқи бор. Уруш вақтида унда Самарқанд аҳолиси тўпланади. Унда кўп сонли одамларни сиғдирадиган работлар бор... Дизакда оқар сувлар ва боғлар бор. У ҳосилдор шаҳар” [8] бўлиб, Фанкон рустоқи ерларини суғоришда Сангзор дарёсидан қазиб чиқарилган каналдан фойдаланишган. Дизакликлар жун ва тивитдан кийим кечак тикишга, гилам тўқиш ва наMAT босиш ишларига ниҳоятда уста бўлганлар, манбаларда жиззахликлар деҳқончилик борасида ҳам моҳир бўлганлиги таъкидланади. Бу ўлкада мевалар шу қадар кўп етиштирилганки, ҳатто, мевалар билан уй хайвонлари боқилган. Шаҳарда ҳунарманчилик, шаҳар атрофида зироаткор – деҳқончилик тараққий этган.

IX-X асрларда Дизак шаҳри муҳим ҳарбий стратегик аҳамиятга ҳам эга бўлган. Дизак бу даврда даштдан кириб келувчи чўлликларнинг талончилик юришларига қарши зарба берувчи ислом лашкари “ғозийлар” қароргоҳига айланган. Шу сабабли Дизакда нафақат уструшоналикларни балки самарқандликларни хусусий рабодлари қад кўтарган [9], эҳтимол шунинг учун ҳам яна бир ўрта аср муаллифи Аҳмад ал-Котиб Уструшона ҳақида “бу улкан ва муҳим аҳамиятга эга мамлакат, унда 400-та қабла ва бир қанча йирик шаҳарлар мавжуд” [10],- деб таъкидлаган.

Харқона (Харакана) мамлакатнинг Сўғд билан туташ чегарасида – Самарқанддан 8 фарсах масофада [11], Сўғд-Шош қарвон йўли ёқасида (ҳозирги Ғаллаорол тумани, Сарибозор қишлоғи атрофида) жойлашган. Ал-Истаҳрий, ибн Ҳавқал ва ал-Муқаддасийларнинг “Харқона Уструшона шаҳарларидандир” деб ёзишларига қараганда рустоқ ва унинг бой шаҳри ягона ном билан аталган, ҳамда работи бўлган. Уструшона шаҳарлари орасидаги масофалар ўлчамини бераётган муаллифлар аксарият ҳолларда Харқона рустоқини бошлама ҳаракат йўналишлари меъзони қилиб олишган, Хусусан, ал-Истаҳрийни ёзишича, Хараканадан Жиззахгача 5 фарсах, Хараканадан Зомингача эса 9 фарсах, Зоминдан Сабатгача 3 фарсах, Зоминдан Куркетгача 13 фарсах, Уструшона ва Сабот оралиғидаги масофа 3 фарсах, Муж кет ва Харакан оралиғидаги масофа 2 фарсах. Фарғона билан чегарадош Арсаникет Уструшонадан 9 фарсах узоқликда жойлашган [12], каби маълумотлар келтириб ўтилган.

Буюк ипак йўлидаги рустоқлардан бири Мужкат хусусида ёзма манбалар жуда қисқа маълумотлар билан чегараланиб қолган. Бунжикат дарвозаларидан бири шу ном билан аталган. “Мужкат” сўзининг луғавий маъноси, сўғдча “янги қишлоқ” маъносини беради [13], Н.Негматов Мужкатни ҳозирги Бахмал туманидаги Мўғол ва Бахмал қишлоқлари орасида бўлган деб тахмин қилади [14], А.Э. Бердимуродов бу масалага янада ойдинлик киритиб, “... Мужкат, бу ҳозирги Сангзор дарёсини юқори оқимидаги Мужкет қишлоғида жойлашган IX-XI асрларга оид ёдгорлик ўрнида бўлган” деб таъкидлайди [15], Мужкатнинг шаҳар эканлиги айтилсада, унинг хусусиятлари, қайси рустоқ таркибида эканлиги, географик ўрни ҳақида маълумотлар берилмаган.

Бурнамад, Фекнон ва Харканадан жануб ва жануби-шарқда, Самарқанддан Зоминга борадиган катта йўл ёқасида, Сўғднинг Яркат рустоқи билан чегарадош ҳудудда жойлашган [16], Рустоқнинг ғарбий томони тоғлик, шарқи чўлликдан иборат бўлган. Истаҳри ва ал-Муқаддасийлар, Бурнамад катта бўлмаган қишлоқ бўлиб, аҳолиси ҳам кўп эмас деган маълумотни, Ибн Ҳавқал эса, аксинча, Бурнамадда кўплаб қишлоқлар борлиги ҳақида ёзади. Бу ерда X асрда мачит ҳам, ерни суғорадиган дарё ҳам бўлмаган. Деҳқончилик учун булоқ сувлари ва қор ва ёмғирдан фойдаланишган. Бурнамад Баркатдан 9 фарсах, Зоминдан эса 4 фарсах масофада жойлашган. Н.Н.Негматов Бурнамад рустоқини, Пшағар, Қўрпа ва Тайлан қишлоқлари атрофида жойлашган [17] - деб, ҳисоблайди. А.А. Грицина эса Бурнамадни, Равотсой ҳавзасидаги ҳозирги Поймард қишлоғи ўрнида бўлган [18] деган фикрни беради.

Уструшона шаҳарларидан деб эътироф этилган Собот, Сўғдни Шош билан боғловчи қарвон йўлида, Самарқанддан 20 фарсах масофада жойлашган. Ибн Хўрдобехнинг ёзишича Собот билан Зомин орасидаги масофа 2 фарсах, Истаҳрийнинг ёзишича 3 фарсах бўлган [19],

Араб географларининг баъзилари (Истахри, ибн Ҳавқал, Ёкут кабилар) Соботни Уструшона шаҳарларидан деса, бошқалари (ал-Муқаддасий ва Қудамма) катта қишлоқ деб таърифлашган. Араб муаррихлари Соботни карвон йўлидаги муҳим бекат деб таърифлашдан ташқари, унда оқар сув бўлиб, боғлар билан ўралганлиги, усти айвон шаклида ёпилган бозорлар мавжуд бўлганлигини ҳам ёзишган [20], А.А. Грицинанинг ёзишича, унинг харобалари Эски Сават қишлоғидан 3 ёки 4 км жануби-ғарбда Хўжамушкентсой бўйида жойлашган, ҳозирги Культёпа шаҳар ёдгорлиги ўрнида бўлган [21], Собот сўзининг маъноси ҳақида ягона фикр йўқ, айрим манбаларда у арабча “усту ёпиқ йўл”, ёки сўғдча “чап томон”, маъносини бериши [22], ёки Себат, яъни “уч карвонсарой” маъносини англатиши [23] ҳақида ёзилган.

Уструшонанинг юқорида санаб ўтилган шаҳарлари халқаро аҳамиятга эга транзит йўллари билан биргаликда, кўплаб аҳоли пунктларини боғлаб турувчи ички йўллар тармоғига эга бўлган. Бу йўллар, ўз навбатида, Ўрта Осиё савдо йўлларининг таркибий қисми сифатида ҳам аҳамиятга эга эди. Уструшонадан шимолга томон йўналган йўллар Чирчиқ водийсига икки йўналишда ўтган бўлиб, биринчиси Ховос орқали, иккинчиси Чирчиқ орқали ўтарди. Уструшона шаҳарларидан бўлган Саботдан Аркенд ёки Рукунд орқали Хўжандга ўтиш мумкин бўлган. Асосий йўлларда доимий турар жойлар, карвонсаройлар, сув ичиш қудуқлари бўлган. Бу йўлларда ривожланган ҳунармандчилик марказлари ва савдо пунктлари ҳисобланган шаҳарлар жойлашган.

2. Методлар ва ўрганилганлик даражаси

Уструшонанинг иқтисодий ҳаётида ички ва ташқи савдо муҳим ўрин тутган бўлиб, ички савдонинг қанчалик ривожланганлиги ҳақида бу ҳудудда сақланиб қолган бозорлардан ҳам билиш мумкин. IX асрнинг биринчи чорагида Дизакдан бир фарсах узоқликда, Уструшона ҳукмдори Ковуснинг ўғли Ҳайдар саъй ҳаракати билан бунёд этилган Худайсар рабодининг овозаси узоқ элларга қадар маълум бўлган. Ибн Ҳавқалнинг маълумотига кўра “Унинг ҳудудидаги энг диққатга сазовор бўлган работ Худайсар работи бўлиб у шаҳар (Дизак Ф.Т.) дан икки фарсах масофада жойлашган. Бу Моварауннаҳрдаги энг машҳур работлардан бири бўлиб уни ал-Афшин курдирган” [24], унинг кўриниши шундай маҳобатли бўлганки, ҳатто уни Ёкут “Мовароуннаҳр сарҳадидаги шаҳар” деб эътироф этган [25], номаълум муаллиф томонидан ёзилган “Ҳудуд ул- Олам” асарида ёзилишича, “Дизак оқар сув яқинидаги унча катта бўлмаган шаҳар. Унинг ёнида Марасманд деган жой бор, ҳар йили у ерда бир марта ярмарка бўлади ва айтишларича бир кунлик савдо муомаласи 100000 динордан ошади” [26], шу билан бирга ташқи савдо ҳам жуда яхши ривожланган. Қўшни ҳудудларга кўплаб қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ва зироварлар олиб чиқиб кетилган. Уструшонага эса тери, жун, гиламлар, Бухородан ва Сўғддан пахта маҳсулотлари, Хитойдан эса ипак маҳсулотлари олиб келинган.

Уструшона ўрганилган ёдгорликларда ўз сифатини йўқотмаган темирдан ясалган ўткир тиғли қуроллар кўплаб қайд қилинган. Орадан икки минг йилдан ортиқ вақт ўтишига қарамай, бу жанг қуроллари ўзининг сифати ва асл ҳолатини маълум миқдорда сақлаб қолган. Бу эса, антик даврда Уструшонада ҳунармандчиликнинг металлсозлик соҳаси ҳам юксак даражада тараққий этганлигини кўрсатади. Дарҳақиқат, чорвадорлар ҳарбий тадбирлар муваффақиятини белгиловчи темир қуроллар ишлаб чиқаришда моҳир уста бўлишган. “Сақларда айниқса тилладан ясалган буюмлардан фойдаланиш биринчи ўринда турган” [27], каби маълумотлар берилган.

Тарихий манбаларда уструшоналикларнинг асосий ғурури бўлган Минк рустоқи ва Марсманд шаҳарларида тайёрланадиган темир қурол-аслаҳалар ҳақида маълумотлар берилган. Айтишларича, бу қурол-аслаҳалар билан “бутун Хуросон таъминланган ва Бағдоддан то Ироққа қадар кўплаб жангчилар қуролланишган” [28], Уструшоналиклар томонидан тайёрланган қурол-аслаҳаларнинг бундай кенг тарқалиши шубҳасиз, унинг сифати ва нархининг оммага мос бўлишидир. Бу албатта хом-ашё билан боғлиқ бўлган. Шу ўринда айтиш мумкинки, ўлканинг тоғли ҳудудларида темир, олтин, мис, қумуш, купорос, ақиқнинг йўл-йўл тури ҳамда туз конлари ишлаб турган. Бу буюмлардан Уструшона халқларида зеб-зийнат ясаш ва улардан кенг фойдаланиш урф бўлганлиги кўринади.

3. Тадқиқот натижалари

Воҳада савдо-сотикнинг ривожланиши карвон йўлларида узокда жойлашган шаҳарлар ўртасида мол алмашинувининг амалга оширилишига ҳам таъсир кўрсатди. Уструшонадан жанубга томон йўл икки йўналиш орқали, Жиззах – Илонўтти дараси билан Зарафшон воҳасига, Жиззах Нурота орқали Бухоро ва Карманага томон йўл олишган [29], бундан ташқари яна бир йўл Равот қишлоғидан Моргузор тоғининг Кўрпа дараси шарқий ёнбағри орқали Сангзор водийсига чиққан. Кейинги пайтларда ёзма манбаларда акс этмаган йўллар ҳам аниқланган. Ана шундай йўллардан бири Бухородан шимолий-шарққа - Нуротага, у ердан тоғлар бўйлаб бурилиб, Шимолий Уструшонага, сўнгра эса Сирдарё воҳасига, Шошга ёки Шимолий Ўтрорга олиб борган. Ана шу йўллар бўйлаб бир неча карвонсарой, работ ва қалъалар аниқланган. Улар тоғдан шарқ томонда чўлда топилган бўлиб, уларнинг айримлари ёнида кудуклар ёки сардобалар бўлган. Ана шундай карвонсаройлардан бири Уструшонада, эски Форишдан 9 км. шимолий-ғарбдаги Ухумсойда жойлашган Қўштепада очилган. Иккинчиси, ундан шимолий-шарқда жойлашган Узункудук бўлиб, унинг шарқ томонида, Тузкон кўлидан 15 км узокликда, Илончисойдаги Калтепада жойлашган [30], шу билан бирга бу воҳани кесиб ўтган йўллар ҳақида араб муаллифлари кўплаб маълумот қолдирганлар.

Самарканддан Шошгача бўлган оралик масофа 42 фарсах бўлган. Ю.Ф.Буряков ёзма манбалар ва археологик тадқиқот натижаларига таянган ҳолда Сўғддан Чочга элтувчи савдо йўли йўналишига бирмунча аниқлик киритади [31], унга кўра, Сўғддан Чочга икки йўналиш бўйлаб бориш мумкин бўлган. Биринчиси яқин, аммо қийин йўл бўлиб, у Жиззах орқали тўппа-тўғри шарққа, ахён-ахёнда учрайдиган карвон сарой ва бошқа йўл бўйи иншоотлари бўлган жазирама Мирзачўл орқали ўтган. Бу йўл Сирдарё этагида, Чирчиқ куйилишидан унча узок бўлмаган ўтиш жойига келиб анча гавжум бўлган. Шундан сўнг, карвон Чирчиқ бўйлаб Тошкентга йўл олган. Иккинчи йўл эса узок бўлсада, хавфсиз ва серқатнов бўлган. Бу йўл Жиззах-Зомин, Ховос йўналишида бўлиб, Ховосда йўл жанубга бурилиб, Охангарон дарёсининг Сирдарё билан қўшиладиган жойидан юқорирокдаги кечувга чиқарди. Сирдарёдан ўтилгач, Тошкентга етиб келиш учун Охангарон ва Чирчиқ дарёлари ирмоқларидан ўтиб яна шимол томон юриш керак бўлган.

4. Хулосалар:

Антик ва ўрта арларда Ғарб ва Шарқни бир-бири билан боғлаб турган Буюк Ипак йўлининг аҳамияти Уструшона халқлари иқтисоди ва маданияти, жумладан хўжалик маданиятига катта ижобий таъсир кўрсатган. Энг серқатнов карвон йўли Боғдод – Табриз – Кошон – Марв – Чоржуй – Бухоро – Самарканд – Харакана – Дизак йўналиши бўлиб, Дизакдан сўнг йўл иккига, ҳатто учга бўлиниб кетган ва барча ҳолатларда ҳам араб ва ажам мамлакатларини Мовароуннаҳр ва Хитой билан боғлаган. Бу эса, Уструшонада бир томондан деҳқончилик, ҳунармандчилик ва савдонинг ривожланиши, иккинчи томондан воҳа атрофининг чорвадорлар билан гавжумлашгани ва улар ўртасидаги фаол муносабатлар ҳудуд бўйлаб ўтган Буюк ипак йўли тармоқларининг энг гавжум ва обод бўлишига сабаб бўлган. Ички ва ташқи савдонинг ривожи, ишлаб чиқариш ҳамда товар пул муносабатларини жадаллашуви, ҳамда обод шаҳарлар сонининг ортишига сабаб бўлган.

Иқтибослар/ Сноски/References:

1. Mavlonov O., Makhkamova D. Cultural communications and trade routes. Toshkeng, "Academy", 2004. p.4.
2. K. Rahimov. Old Havos is a city at the crossroads of the Great Silk Road. Ustrushona on the Great Silk Road, its role in the development of interregional political, economic and cultural ties (in antiquity and the Middle Ages) "Gulistan, 2016. p. 105
3. K. Rahimov. Old Havos is a city at the crossroads of the Great Silk Road. Ustrushona on the Great Silk Road, its role in the development of interregional political, economic and cultural ties (in antiquity and the Middle Ages)" Gulistan, 2016. p. 106.

4. Ibn Haukal. Kitab Surat al-ard (author of translation and commentary from Arabic Sh.S. Kamoliddin). Tashkent: State Scientific Publishing House "National Encyclopedia of Uzbekistan", 2011. p. 68.
5. Ibn Hawqal. Take a picture of the book ... p. 69.
6. Ibn Hawqal. Take a picture of the book ... p. 69.
7. Ibn Khordadbeq. "Ways and Countries" ... p. 86.
8. Ibn Hawkal. Take a picture of the book ...p. 69.
9. Betger E.K. Excerpts from the book "Ways and Countries" by Abu-l-Qasim ibn Hawkal ... p. 21.
10. Gritsina A.A. The Ustrushanskie were ... p. 33.
11. Ibn Hawkal. Take a picture of the book ... p. 226.
12. Istaksri. Kitab masalik al-mamalik // Materials on the history of Kyrgyzstan and Kyrgyzstan. - M.: 1973. №. 1 .
13. Ibn Hawkal. Take a picture of the book ... p. 226.
14. Negmatov N.N. Ustrushannya in antiquity and the early Middle Ages // Proceedings of the IIAE AN TadzhSSR. T. 55. Stalinabad: 1957. p. 40.
15. Berdimurodov A.E. Early medieval archaeological sites of the Jizzakh oasis (North-West Uetrushany V-X centuries) .: Author's abstract of thesis .. Candidate of Historical Sciences- M.: 1985. p. 12.
16. Negmatov N.N. Historical and geographical outline of Ustrushana from ancient times to the 10th century AD ... p. 247.
17. Negmatov N.N. Historical and geographical outline of Ustrushana from ancient times to the 10th century AD ... p. 247.
18. Gritsina A.A. The Ustrushanskie were ... p. 152.
19. Ibn Khordadbeq. The book "Ways and countries" / Per. from Arabic. comment. and issled. decree. and postcards by N. Veliksanova. - Baku: Elm, 1986.p 65, Istakhri. Kitab masalik al-mamalik ... p.21.
20. Gritsina A.A. Archaeological monuments of the Syrdarya region. - Tashkent: Fan, 1992. p. 29
21. Gritsina AA, Sverchkov LM Archaeological research in the Syrdarya region. // IMKU Issue. Tashkent, 1990, p. 119.
22. Ibn Haukal. Take a picture of the book ... p. 225.
23. Mukhammadzhonov A.R. To the etymology of the toponyms "Sabat" and "Rabat" // To the study of rabat on trade routes. Thesis. Urgench 1991. - P.63.
24. Ibn Hawkal. Take a picture of the book ...— B: 69
25. N.N. Negmatov Historical and geographical sketch Ustrushana from ancient times to the 10th century AD ... p. 246.
26. Sverchkov L.M. Settlement Myk - a source on the history of medieval Ustrushana: Abstract of the thesis. ... Candidate of Historical Sciences. - Samarkand, 1991. p.15.
27. Khodjaev A. Reference on the history of Fergana ... - P.208

ЎТМИШГА НАЗАР

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

LOOK TO THE PAST

№SI-4 (2020)

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадqiqot город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000